

Miten sen selittäisi?

Tuukka Kaidesoja, Tomi Kankainen ja Petri Ylikoski: *Syistä selityksiin. Kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus 2018.

Jos tieteenfilosofiasta on yhtä niukasti hyötyä tieteentekijöille kuin ornitologiasta linnuille, kuten fyysikko Richard Feynman arvioi, mitä yhteiskuntatieteenfilosofian merkityksestä oikein sopisi ajatella? Tieteenfilosofien kiistattomana etuna oli mahdollisuus kohdistaa katseensa edistysaskeleisiin fysiikassa, pyrkiä mallintamaan siinä seurattua metodiikkaa ja muotoilla havaintojensa pohjalta yleisyyksiä tieteellisestä metodista. Vaikka yhteiskuntatieteenfilosofit voisivatkin ihmetellä sosiologian jatkuvaa kriisiä, epätoivoista menetelmän hakemista, keskinäistä kissanhännänvetoa ihmistieteissä sekä tiedestatuksen propagointia ja patsastelua sen ympärillä, ei heidän katseelleen ole tarjota vastaavaa viitekohtaa. Tuukka Kaidesoja ja kumppanit ehdottavat huomion kohteeksi kausaalisuutta ja selittämistä yhteiskuntatieteissä.

Syistä selityksiin -teoksen kustantaja markkinoi teosta vertaisarvioituna painotuotteena. Johdannon todetaan, että teoksen artikkeleita yhdistää joukko suomalaisten tieteenfilosofien kehittämiä ajatuksia tieteellisestä selittämisestä. Tässä yhteydessä viitataan Petri Ylikoskeen, Peter Hedströmin, Alan (ja Simson) Garfinkeliin. Vaikka vertaisarvioijia tällainen kehittäjien kansallisuutta koskeva kuriositeetti ei ilmeisesti erityisemmin kiinnostanut, kriit-

tinen lukija ei voi olla pohtimatta sitä, mitä muuta heiltä mahdollisesti jäi havaitsematta.

Selityksiä arvioitaessa tulisi Petri Ylikosken mukaan ensimmäiseksi selvittää, että selitettävä asia on todella olemassa. Suuret kysymykset – selittämisen kohteena olevat tapahtumat – tulisi seuraavaksi pilkkoa pienemmiksi ja kysyä, miksi jälkimmäiset eivät olleet toisin kuin ne olivat tai miksi jokin vaihtoehtoinen asia-tila jäi todentumatta. Selitettävän täsmentämiseksi on tarjolla erilaisia kontrasteja. Kiinnostavaa on se, ettei Ylikoski juuri käsittele tieteessä tärkeintä – tutkijan tieteentilaa ja sen ensimmäisiä periaatteita. Hyvän empiristin tavoin hän toteaa, että ne piirteet, jotka selityksessä kulloinkin ovat tärkeimmät, riippuvat selitettävästä asiasta (s. 31). Hän myös uskoo riippumattoman, kaikille yhteisesti annettun todistusaineiston olemassaoloon. Jonkin selittävä ymmärtäminen tarkoittaa kykyä vastata sen osalta moniin mitä jos -kysymyksiin. Ylikoski ymmärtää mekaniikan selittämisen kontrasteihin ja kontrafaktuaaliseen selittämisen laajenuksena.

Kontrafaktuaalisuudesta puhuminen on kuitenkin vain paljon melua tyhjistä. Lähtökohtaisesti generatiiviset mekanismit selittävät yhtäläisesti aktuaaliset kuin mahdollisetkin ilmiöt ja tapahtumat. Se, mitä Ylikoski kutsuu Colemanin laivaksi, näyttäytyy lähinnä kelluntavälineeltä, jolla voi olla uimarensa kaltainen merkitys filosofissa, mutta joka on kelvoton teoreettisen yhteiskuntatieteen merellä. Samaa mieltä Ylikosken kanssa voi kuitenkin olla siitä, että teoreettinen kuvittelu yhteiskuntatieteissä todennäköisesti hyötyy erilaisten kognition apuvälineiden systemaattisesta käytöstä.

Jaakko Kuorikosken artikkeli alkaa lupaavasti. Aluksi näyttää, että hänen tarkoituksensa on palauttaa kunnia ja asema Aristoteleen neljän syyn selitysmallille. Nopeasti kuitenkin selvää, että hän luo kehystä väitteelleen

tuoreesta kausaalista päättelyä koskevasta läpimurrosta (so. matemaattinen ja samalla myös poikkitieteellinen kausaalisen järjelyn teoria). Valitettavasti hän ei juuri lausu jälkimmäisestä mitään. Kuorikoski intoutuu kausaalisuudesta objektiivisena tosiasiana siinä määrin, että hän antaa olettaa, etteivät kausaaliset riippuvuusuhteet riippuisi arvoarvostelmistamme ja ettei tällä olisi mitään käytännön metodologisia seurauksia yhteiskuntatieteissä (s. 61). Naiivimpi voisi olettaa, että yhteiskuntatieteiden mahdollisuus ylipäänsä riippuu siitä, että kausaalisuus on perimmiltään kompleksisuudeltaan eroavien olioiden tai suhteiden kokonaisuuksien voimien tulosta, mutta ihminen oliona osin poikkeaa muista olioista (esimerkiksi juuri arvoarvostelmat). Tähän Kuorikoski näyttäisi itsekin päätyvän, mutta miksi hän ei voinut suoraan aloittaa jälkimmäisestä. Sen sijaan, että hän tekisi suoraan tikusta asiaa, hän keskittyy tekemään asioista tikkua (ks. Joitakin yleisiä väärinkäsityksiä -luku). Jakso on kokonaisuutena sekava ja jäsentymätön.

Toiminnan kausaalitulkintaa käsittelevä Tomi Kokkonen haluaa rehabilitoida Aristoteleen finaalin synn. Tarkoitus tässä yhteydessä määritetty tekemisen ja päämäärän toisiinsa kytkeväksi perusteeksi. Hän erittelee ymmärtämisen luonnetta monipuolisesti ja selkeästi. Erityisen kiinnostavaksi tarkastelu muodostuu siinä vaiheessa, kun hän näyttäisi tuovan mukaan myös muodollisen synn (s. 99) ja evolutiivisen perspektiivin myötä myös materiaalisen synn (s. 102–103). Vaikka tätä Kokkonen tuskin tarkoittaa tai siihen pyrkii, tuloksena on kiehtova, analyttisesti vahva ja sisällöllisesti rikas tarkastelu ymmärtämisen ja selittämisen suhteesta toiminnan tarkastelussa.

Elaboraatio, joka tarjoaa tavan analysoida havaittua yhteisvaihtelua muuttujien välillä, erottaa näennäiset todellisuista ja selittää jälkimmäisten käyttäytyminen kau-

saalisia mekanismeja kuvaavilla malleilla. Pertti Jokivuori ja Tomi Kankainen huomauttavat, että periaatteessa kaikki yhteyteen vaikuttavat muuttujat tulisi testata. Käytännössä tosin on mahdollista vain testata mitattujen muuttujien vaikutusta.

Jokivuoren ja Kankaisen tarkastelu toimii hyvänä johdantona Pertti Tötön seikkaperäiselle, pedantille ja suvereenille analyysille tilastollisten mallien ja kausaalimekanismien keskinäissuhteesta. Tötöllä on tehokas numeromurskain ja hän käyttää sitä kaikkeen. Tötön mukaan elaborointia tulee täydentää muuttujan kokonaisvaikutuksen vangitsevalla polkuanalyysillä. Muuttujat vastaavat polkumallissa mekanismin rattaita ja mahdollistavat siten taustalla olevan kausaalisen mallin testaamisen. Rakenneyhtälömallit edelleen vahvistavat tilastollisen mallinnuksen mahdollisuuksia. Tötön demonstraatiot ja argumentit ovat tässäkin vertaansa vailla.

Hannu Ruonavaara kohdistaa tarkastelunsa kausaaliselityksiin etnografisessa tutkimuksessa lähtökohtanaan kriittinen realismi. Tilastolliset kategoriat ja kokonaisuudet, joita sekä sisäiset että ulkoiset suhteet konstituivat, ilmentävät hyvin erilaisia tapoja lukea maailmaa. Toinen kääntyy huomattavasti vaivattomammin ja jäänöksettä muuttujiksi ja toinen puolestaan ei kääny. Luvun kantava jännite löytyy Andrew Sayerin ja Tötön ristivetoisten päätelmien punninnassa. Vaikka valitun filosofisen tulokulman hallinta ei kaikilta osin täysin vakuuta, Ruonavaara rakentaa artikkelinsa johdonmukaisesti valitsemansa jännitteen ympärille.

Päivi Seppälän kiinnostava kirjoitusote palvelee hyvin hänen tavoitettaan eli historiallisen selittämisen luonnehtimista tavalla, jota myös historiantutkijat saattaisivat pitää perusteltuna. Se, mille tarkasti ottaen haetaan selitystä, jalkaa tutkittavaa ilmiötä aspekteiksi (s. 204). Menneisyys on ikään kuin olennaisilta osiltaan annettua

ja kontrastiivisten selityskysymysten tehtävänä on valottaa sen eri puolia. Voisi olettaa, että historiantutkijan kannattaisi nostaa esiin aspekti, josta ei ole kilpailevia tulokintoja, paitsi silloin, kun hänellä on käytettävissään uutta aineistoa asiasta ja uuden historiatiedon synty on täten lähestulkoon varmaa. Sulkemalla pois kilpailevia skenaarioita historiantutkija pyrkii Seppälän mukaan kohti paras-ta kausaaliskenaariota tai niiden yhdistelmää. Hän esittää olennaisen kysymyksen: ”miten monia selitystekijöitä yhdistävässä kausaaliskenaarioissa liitetään lukuisat mekanismiskeemat ja syytekijät yhteen?” (s. 216). Kun hänen vastauksensa ei anna osviittaa siitä, miten yhdistää eri tieteenalojen mekanismimalleja toinen toisiinsa, on kysyttävä, mitä siinä tällöin oikein yhdistetään. Lopussa ei voi välttyä vaikutelmalta, että historiantutkijat ovat vuosisatojen mittaan jalostaneet historian tutkimuksen taidon ja ymmärryksensä siitä siinä määrin pitkälle, ettei tieteenfilosofisilla selonteoilla ole siihen mitään lisättävää.

Vahva, vakuuttava ja vetävä kirjoitustyylillä jatkuu Tuukka Kaidesojan tekstissä. Historiallinen sosiologia hyötyy kausaalisesta selittämisestä. Kysymysten vain on oltava tutkijoiden hallittavissa olevassa mittakaavassa (s. 238). Hän kyseenalaistaa oletukset, jotka tilastoanalyttisesti asioita lähestyvät empiristit ottavat annettuina, ja muotoilee perustellumpaa, generatiiviselle idealle kausaalisuudesta rakentuvaa lähestymistapaa historialliselle sosiologialle. Colemanin laiva, jota Ylikoski teoksen alussa virittelee, ei tällä merellä pysy pinnalla. Kaidesoja suosittelee yhdistämään eri toimintateorioiden käsitteellisiä resursseja selitysmekanismiskenaarioiden pohjana. Näkökulma, joka korostaa niiden toisiaan täydentävyyttä ja puhe kunkin ”pätevyysalueesta” (s. 248), vaikuttaa kuitenkin kovin ekumeeniselta, pinnalliselta ja hätiköidyltä. Loppua kohden Kaidesojan ote herpaantuu. Kriittisten

realistien kritiikki on yliampuvaa, Dave Elder-Vassin ideoista ei ole apua, koko ajatus kontekstista on jokseenkin hämärä ja demonstraatiot jättävät demonstroitavan epäselväksi.

Teoksen päättää Kuorikosken ja Samuli Reijalan kirjoitus kokeellisesta yhteiskuntatieteestä. He väittävät, ettei teorioista ole mahdollista johtaa yksittäisiä havaintoja koskevia täsmällisiä ennusteita eivätkä kokeiden tulokset ole suoraan havaittavia, ja siksi ne joudutaan laskemaan havainnoista koostetuista tilastoista. Näyttönä toimii puhe rengastuista linnuista ja valokuvat kuplavanoista kuplakammioista, joiden kaikkia ominaisuuksia mikään tieteellinen teoria ei heidän mukaansa ennusta (s. 286). Jos kyseisillä ominaisuuksilla on omat syynsä, ja jos vuorovaikutus niiden syiden välillä ei ole magiikkaa, ei mikään periaatteessa poisulje täsmällisiä ennusteita, vaikka moni tekijä nyt niiden osuvuutta rajoittaakin. ”Havaintoaineiston tuottaminen ilmiöstä on kausaalinen prosessi, ja päättely havaintoaineistossa mahdollisesti esiintyvistä systemaattisista piirteistä ilmiön todellisiin ominaisuuksiin koskee tämän prosessin luotettavuutta” (s. 287). Mitä epäluotettavasta kausaalisesta prosessista oikein pitäisi ajatella? Kuorikosken kanta, että kausaalisuhteet tulee ymmärtää manipulaation mahdollistaviksi riippuvuussuhteiksi, vaikuttaa kovin antroposentriseltä. Teksti muistuttaakin tässä siitä, että tieteenfilosofien tieto tieteestä on usein peräisin joko toisilta tieteenfilosoifeilta tai tutkimusraporteiksi kutsutuista selonteoista. Kokeellinen yhteiskuntatiede saa Kuorikoskelta ja Reijalalta käsitteilyn, joka ei valitettavasti ole kunnaksi kenellekään.

Kokonaisuutena *Systä selityksiin* -teos on sujuvasti kirjoitettu ja lukujen tematiikat kietoutuvat toinen toisiinsa. Kaikki kirjoittajat puhuvat mekanismeista ja useimmat myös kontrasteista ja kontrafaktuaaleista. Erityisesti mekanismil-

la kuitenkin tarkoitetaan varsin erilaisia asioita, jotka olisi ollut hyvä koota lopuksi. Nyt teoksessa on sisäisiä viitteitä, jotka pääosin lähinnä ruokkivat käsitystä yhtäpitävyyksistä eri lukujen välillä, vaikka vastakohtat ovat ilmeisiä. Teos toimii nykyisellään paremmin yksittäisinä lukuina kuin kokonaisuutena. Yksi luku olisi sopinut uhrata teoreettiselle kuvittelulle, esimerkiksi mekanismikenaarioiden lainaamiselle yli tieteenalarajojen sekä analogioiden ja metaforien käytölle niiden kuvittelussa. Puutteistaan huolimatta kysymyksessä on tervetullut lisä kausaalisuutta koskevaan kotimaiseen keskusteluun.

VESA HUOTARI

Kirjoittaja on kasvatustieteen tohtori ja erikoistutkija Poliisiammattikorkeakoulussa.